

УДК 336.7

Стещенко Олена Дамирівна

кандидат економічних наук,

доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту

Український державний університет залізничного транспорту

Steshenko Olena

PhD in Economics, Associate Professor of the

Department of Management of State and Corporate Finances

Ukrainian State University of Railway Transport

ORCID: 0000-0001-5117-0585

Іваник Ірина Миколаївна

здобувач другого рівня вищої освіти

Українського державного університету залізничного транспорту

Ivanyk Iryna

Student of the

Ukrainian State University of Railway Transport

DOI: 10.25313/2520-2057-2023-17-9299

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

FEATURES OF DETERMINATION OF CREDIT RISK ARE IN THE CONDITIONS OF THE MILITARY STATE

Анотація. В статті запропоновано визначення кредитного ризику та виокремленні його основні фактори на прибутковість банківського сектору. Розглянуто особливості проявів кредитних ризиків для функціонування банківської системи України в умовах воєнного стану. Виявлено об'єктивні фактори, що погіршили якість кредитних портфель банків та кредитоспроможність позичальників, які за останні роки оформили кредити. Визначено, що українські банківські установи узяли на себе соціальну відповідальність і надали кредитні канікули до закінчення воєнного стану. Вони відмінили не лише погашення, але і нарахування відсотків по поточних кредитах. Також визначено високу ймовірність того, що частина цього портфеля виявиться неробочою – у людей не буде можливості гасити кредит із-за втрати доходу або інших трагічних подій. Розглядаються питання щодо вдосконалення механізму роботи банків із проблемними кредитами в умовах війни. Вказується на недосконалість існуючих методів роботи з непрацюючими кредитами. В ході дослідження доведено, що кредитний ризик в умовах воєнного стану є мінімальним для банківської системи України, оскільки внаслідок неефективної грошово-кредитної політики кредитне навантаження на національну економіку є мінімальним і недостатнім для її відновлення. Запропоновано напрямки щодо мінімізації існуючих ризиків та відновлення функціональності банківської системи в контексті виконання функцій фінансового посередництва. Обґрунтовано необхідність більш цілеспрямованих заходів державної політики для усунення банківських ризиків через проблемні кредити та загрози для фінансової стабільності в умовах війни.

Ключові слова: кредитний ризик, кредитний портфель, банк, ризик, ліквідність банку та його ризик фактори.

Summary. The article proposes the definition of credit risk and the identification of its main factors on the profitability of the banking sector. The peculiarities of the manifestations of credit risks for the functioning of the banking system of Ukraine in the conditions of martial law are considered. Objective factors have been identified that have worsened the quality of banks' loan portfolios and the creditworthiness of borrowers who have issued loans in recent years. It was determined that Ukrainian banking institutions assumed social responsibility and provided credit holidays until the end of martial law. They canceled not only the repayment, but also the accrual of interest on current loans. There is also a high probability that part of this portfolio will turn out to be non-working – people will not have the opportunity to repay the loan due to loss of income or other tragic events. Issues regarding the improvement of the mechanism of work of banks with problem loans in the conditions of war are being considered. The imperfection of the existing methods of working with non-performing loans is indicated. In the course of the study, it was proved that the credit risk in the conditions of martial law is minimal for the banking system of Ukraine, because

as a result of ineffective monetary policy, the credit burden on the national economy is minimal and insufficient for its recovery. Directions for minimizing existing risks and restoring the functionality of the banking system in the context of performing financial intermediation functions are proposed. The need for more targeted measures of state policy to eliminate banking risks due to problem loans and threats to financial stability in war conditions is substantiated.

Key words: credit risk, loan portfolio, bank, risk, liquidity of the bank and its risk factors.

Постановка проблеми. Визначення кредитного ризику є важливим процесом для фінансових установ, які надають кредити. Кредитний ризик вказує на ймовірність того, що позичальник не виконає свої кредитні зобов'язання і невиконання платежів. Це складний процес, який вимагає комбінації кваліфікованих фахівців, внутрішніх та зовнішніх аналізів і використання різних методів та інструментів для ефективного управління цим ризиком.

Введення військового стану та бойові дії з лютого 2022 року в нашій країні значно вплинули на кредитний ризик, як для індивідуальних позичальників, так і для фінансових установ. Останні задіяли значних заходів для зменшення ризику, такі як збільшення вимог до позичальників або зменшення обсягу кредитів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливостям кредитного ризику в сучасній практиці присвячено праці українських та зарубіжних вчених. Серед українських науковців особливої уваги заслуговують роботи Верхуші Н. П., Дзюблук О. В., Дубини М. В. [1–3]. Проте, незважаючи на значну кількість фундаментальних наукових робіт, проблема визначення особливостей та мінімізації фінансово-кредитних ризиків банківських установ в Україні в умовах воєнного потребує додаткових досліджень.

Метою статті є дослідження особливостей визначення кредитного ризику в умовах військового стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кредитний ризик — це ймовірність того, що позичальник не виконає свої кредитні зобов'язання, тобто не поверне позичені кошти або не виконає платежі відповідно до умов кредитної угоди. Цей ризик стосується фінансових установ, які надають кредити, і може виникнути в різних ситуаціях.

До основних факторів кредитного ризику можна віднести наступні:

- 1) ймовірність неповернення кредиту. Ця ймовірність може бути низькою або високою, і вона залежить від різних факторів, таких як кредитна історія, фінансовий стан, призначення кредиту та інші;
- 2) оцінка кредитного ризику. Фінансові установи використовують різні методи та інструменти для оцінки кредитного ризику. Це може включати в себе аналіз кредитної історії позичальника, оцінку його фінансового стану, використання кредитних бюро та інші фактори;

- 3) види кредитного ризику. Існують різні види кредитного ризику, включаючи дефолтний ризик (ймовірність невиконання кредиту), процентний ризик (різниця між процентами, які сплачуються за кредитом, і загальними витратами на кредит), курсовий ризик (ризик валютних коливань, якщо кредит видається в іноземній валюті) та інші;

- 4) управління кредитним ризиком. Фінансові установи розвивають стратегії та політики управління кредитним ризиком, включаючи встановлення критеріїв видачі кредиту, розробку систем моніторингу та способи взаємодії з позичальниками у разі змін їхнього фінансового стану;

- 5) диверсифікація ризику. Для зменшення кредитного ризику фінансові установи можуть диверсифікувати свій портфель кредитів, надаючи кредити різним видам позичальників та в галузях економіки;

- 6) внутрішні та зовнішні фактори. Кредитний ризик може бути обумовлений різними внутрішніми факторами (наприклад, політикою управління ризиками фінансової установи) та зовнішніми факторами (економічними умовами, законодавством, політичною стабільністю тощо);

- 7) резерви та забезпечення. Фінансові установи часто встановлюють резерви і забезпечення для відшкодування можливих втрат в результаті невиконання кредитних зобов'язань позичальниками.

Таким чином кредитний ризик є важливим аспектом управління фінансовим портфелем та кредитною діяльністю і може вплинути на прибутковість та стійкість фінансових установ. Для позичальників важливо розуміти, як їхні дії та фінансова дисципліна можуть вплинути на їхню кредитну історію та ризик невиконання кредиту.

За умов воєнного стану стійкість банків зазнала значних коливань, адже політична нестабільність та економічна ситуація впливає на діяльність банку а звісно і на його клієнтів, збільшилась кількість проблемних кредитів. Істотне зростання кредитного ризику викликано виключно наслідками збройної агресії, тобто, іншими словами, форс-мажорними або непереборними обставинами.

У непередбачуваних умовах, в яких знаходилася наша країна з кінця лютого до середини серпня 2022 року, більшість комерційних банків з розумінням поставилися до проблем позичальників, а потім Верховна Рада та Національний банк України запровадили досить гнучкі та ліберальні

умови «кредитних канікул» тривалістю в середньому 3–6 місяців, що дозволили позичальникам суттєво скоротити суми заборгованості. Так близько 60% позичальників, які тимчасово стали не здатними платити за кредитами, скористалися такими програмами відстрочення платежів, адже на початку військових дій банки практично в «автоматичному» режимі надавали відстрочку зі сплати основного зобов'язання [4].

Лояльна політика банків до позичальників, з одного боку, позитивно вплинула на громадян, що вимушено не мали можливості розраховуватися по кредитах, а з іншої — це стало істотним чинником певної стабілізації банківської системи. Адже усі прекрасно розуміли, особливо в перші місяці від повномасштабного вторгнення, що економіка країни і банківська система зокрема знаходяться в дуже хисткому стані, який, простими словами, міг перерости в лавину банкрутств.

Проте за останні два роки чистий кредитний портфель загалом скорочувався, лише в державних банках обсяг корпоративних кредитів зростав за підтримки державних програм. Очікувано зростала частка непрацюючих кредитів, найпомітніше в роздрібному сегменті. Водночас відбулося скорочення чистого кредитного портфеля: гривневого передусім внаслідок дорезервування, валютного — більшою мірою через погашення позик. Чисті корпоративні кредити зменшилися, лише державні банки наростили гривневе кредитування бізнесу — на 4.3%. Питома вага непрацюючих кредитів зростає за квартал на 3.9 в.п., з початку повномасштабного вторгнення на 7.0 в.п. — до 33.6%. [5].

Найпомітніше зросла частка непрацюючих кредитів фізичним особам. З 24 лютого 2022 року по 2023 рік кількість «неробочих» банківських кредитів фізичним особам зросла майже вдвічі: з 17 до 31% загальної кількості кредитів, виданих ще до початку широкомасштабного вторгнення (рис. 1).

Слід визнати, що попит населення на кредити дедалі скорочується переважно через погіршення споживчих настроїв. У той же час головна причина різкого збільшення таких позик полягає саме в об'єктивній площині: понад 90% усіх проблемних кредитів, що тимчасово потрапили в категорію, виникли через військову агресію.

Отже особливостями виникнення кредитного ризику під час воєнного стану є:

- 1) фінансова нестабільність. Під час війни економіка країни часто зазнає негативних впливів, таких як інфляція, зменшення виробництва, збільшення безробіття та скорочення бізнесів. Це може призвести до фінансової нестабільності, яка погіршує кредитний ризик, оскільки позичальники можуть втратити роботу або джерело доходу;
- 2) боргове навантаження платників. У військовий час позичальники стикаються зі збільшеними витратами на життя, медичну допомогу та інші потреби. Багато тих хто вимушений переїздити до іншого міста чи країни. Це ускладнює виконання платежів за кредитами, що призводить до зростання кредитного ризику;
- 3) зміни в зайнятості. Військовий час потребує призову громадян до армії (мобілізації військового резерву). Втрачаються робочі місця та доходи позичальників, що впливає на їхню спроможність виконувати платежі по кредитах;

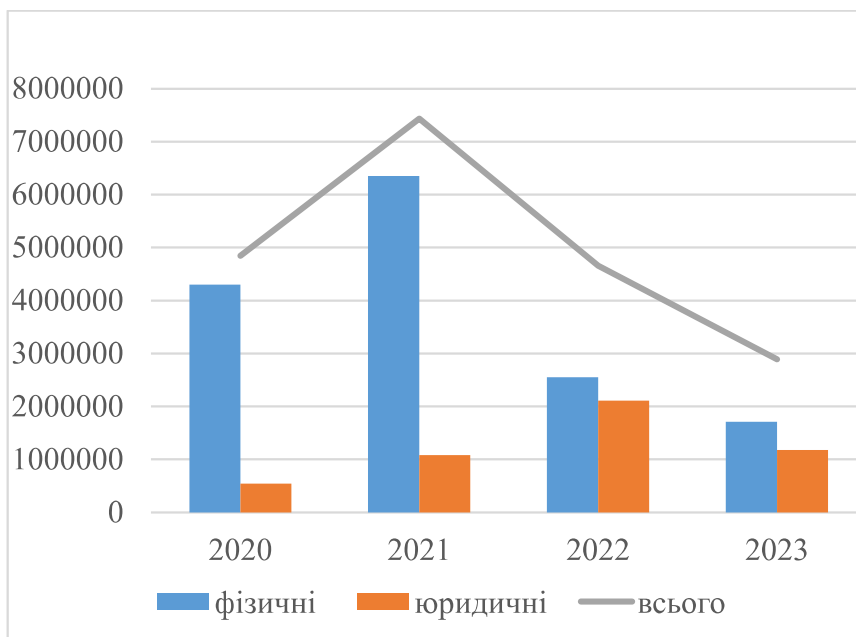

Рис. 1. Динаміка кредитів
 Джерело: розроблено автором на основі джерела [5]

4) політичний ризик. Військовий конфлікт впливає на загальний політичний клімат та стабільність в країні. Політичні турбулентності можуть призвести до змін в правилах і законодавстві, які регулюють кредитний сектор, що може вплинути на умови надання кредитів і рівень ризику.

При цьому в Раді НБУ стверджують: незважаючи на війну, державні та комерційні банки мають ресурс для розширення програм кредитування. Ліквідність банківської системи (у формі залишків на коррахунках та у депозитних сертифікатах НБУ) сягає 200 мільярдів гривень, що майже вчетверо перевищує норматив обов'язкового резервування. Основою зростання ліквідності є витрати уряду, що надходять до банківської системи [6].

Доцільно виокремити і основні фактори, що позитивно вплинули на зменшення обсягу проблемних кредитів за останній період, зокрема:

- поступове звільнення частини окупованих ворогом територій і відповідно відновлення бізнес-діяльності на цих територіях (Харківська, Херсонська області);
- розвиток малого і середнього бізнесу, зокрема, завдяки державній програмі пільгового кредитування «5–7–9» і компенсаційним програмам по відшкодуванню відсотків по таких кредитах (такі програми прийняті держадміністраціями Києва і Київської області);
- загальмована інфляція, яка в 2023 році за відкоригованим прогнозом НБУ може скласти 12,8%;
- скорочення безробіття майже на 3% в порівнянні з 2022 роком;
- стабілізацію на валютному ринку (впровадження НБУ досить ефективної політики по утриманню балансу між попитом і пропозицією на готівкову валюту, а також популяризація гривни як надійної і стабільної валюти).

Війна не буде тривати довгий час. Після її закінчення Україна залишиться вільною і демократичною, а також отримає істотну економічну підтримку Заходу на після воєнне відновлення. І вже сьогодні доцільно визначитися з основними напрямками щодо відновлення національного фінансового сектора. До них можна віднести наступні:

- 1) затвердження програми доступної іпотеки, яка дасть можливість забезпечення житлом громадян, які його втратили внаслідок бойових дій. Банківські установи зможуть видавати іпотечні кредити і проводити операції по їх обслуговуванню. Але на баланс ці кредити передаватимуться спеціалізованій установі. На власному балансі ж банків будуть менші за розміром кредити;
- 2) логічним буде відтворення програми, схожої на «5–7–9». Завданням такої програми або програм буде перезапуск бізнесу, який завмер під час війни. Це мають бути пільгові кредити для поповнення обігових коштів і устаткування;
- 3) відновлення капітальних споруд, таких як мости, стане завданням на державному і національному рівнях. Але техніку, задіяну на відновленні, доцільно отримувати через лізингові компанії;
- 4) організація роботи новоствореного Експортно-кредитного агентства. Ця установа в майбутньому значно допоможе вітчизняному експорту виходити на міжнародні ринки.

Висновок. Банківська система України вже не вперше вирішує завдання, пов'язані з ризиками військових дій. Навесні 2014-го банківські установи зіткнулися з проблемами вивезення залишків готівкових коштів із захоплених територій на Донбасі і окупованого Криму, перетворення кредитних портфельів фізичних і юридичних осіб з цих регіонів в практично дефолтні (що позначилося на рівні капіталізації банків і їх ліквідності), відтоку засобів фізичних осіб.

Але у 2014-му році і після ми не отримували такої фінансової допомоги на відновлення, яку вже затвердили нам ЄС, США, Великобританія і МВФ. За рахунок цих засобів будуть створені державні програми фінансування з низьким рівнем ставок, спрямовані на відновлення інфраструктури, бізнесу і житла для усіх, хто його втратив. Це зробить підтримку і самим банківським установам, давши можливість їм відновити свої обороти і фінансовий стан.

Таким чином безпрецедентна підтримка іноземних партнерів і досить висока адаптивність українського бізнесу і людей дозволять економіці і фінансовому сектору України відновитися.

Література

1. Верхуша Н. П. Методи мінімізації кредитного ризику банку. *Вісник Української академії банківської справи: науково-практичний журнал*. 2010. № 2(29). С. 23.
2. Дзюблюк О. В. Кредитний ризик і ефективність діяльності банку: монографія. Тернопіль : ФОП Паляниця В. А., 2015. 295 с.
3. Дубина М. В. Роль кредитної системи у забезпеченні фінансової безпеки держави. Стратегія та механізми забезпечення фінансово-економічної безпеки: колективна монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. В. П. Ільчука. Чернігів : ЧНТУ, 2017. С. 39–59.

4. Жирій К. Кредити під час війни: банки України дали невтішний прогноз. *УНІАН — інформаційне агентство: вебсайт*. 2022. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/krediti-pid-chas-viyni-banki-ukrajini-dali-nevtishniy-prognoz-12024924.html> (дата звернення: 14.09.2023).

5. НБУ: офіційний сайт. URL: <http://www.bank.gov.ua> (дата звернення: 15.09.2023).

6. Обух В. Кредитування економіки під час війни як двигун для повоєнної відбудови. *Укрінформ: вебпортал*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3452500-kredituvanna-ekonomiki-pid-cas-vijni-ak-dvigun-dla-povoennoi-vidbudovi.html> (дата звернення: 29.09.2023).

References

1. Verkhusha N. P. Metody minimizatsii kredytnoho ryzyku banku. *Visnyk Ukrainskoi akademii bankivskoi spravy: naukovo-praktychnyi zhurnal*. 2010. № 2(29). S. 23.

2. Dziubliuk O. V. Kredytnyi ryzyk i efektyvnist diialnosti banku: monohrafiia. Ternopil : FOP Palianytsia V. A., 2015. 295 s.

3. Dubyna M. V. Rol kredytnoi systemy u zabezpechenni finansovoi bezpeky derzhavy. *Stratehiia ta mekhanizmy zabezpechennia finansovo-ekonomichnoi bezpeky: kolektyvna monohrafiia / za zah. red. d-ra ekon. nauk, prof. V. P. Ilchuka*. Chernihiv : ChNTU, 2017. С. 39–59.

4. Zhyrii K. Kredyty pid chas viiny: banky Ukrainy dali nevtishnyi prohnz. *UNIAN — informatsiine ahenstvo: vebсайт*. 2022. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/krediti-pid-chas-viyni-banki-ukrajini-dali-nevtishniy-prognoz-12024924.html> (date of access: 14.09.2023).

5. NBU: ofitsiynyi sait. URL: <http://www.bank.gov.ua> (date of access: 15.09.2023).

6. Obukh V. Kredytuvannia ekonomky pid chas viiny yak dvyhun dlia povoiennoi vidbudovy. *Ukrinform: vebportal*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3452500-kredituvanna-ekonomiki-pid-cas-vijni-ak-dvigun-dla-povoennoi-vidbudovi.html> (date of access: 29.09.2023).